

Bireysellik ve Toplumsallık Bağlamında Modern Bireyin Anlam Arayışı

The Search for Meaning of the Modern Individual in the Context of Individuality and Sociability

Hüseyin Adem Tülüce^{1*}

Milli Eğitim Bakanlığı, Osmaniye İl Millî Eğitim Müdürlüğü, Osmaniye, Türkiye.

Orcid: H.A. Tülüce (0000-0003-3999-739X)

Özet: İnsanın anlam arayışı meselesi bütün kültürlerde merkezi bir yer tutar. Tarih boyunca anlam arayışının temelinde din ve felsefe yer almıştır. Bu çalışmada dinlerin anlam arayışında toplumsal bir yöne sahip olmalarına karşın felsefenin bireysel bir yöne sahip olduğu ileri sürülmüştür. Dinler, insanın duygu yönüne hitap ettikleri için toplumsallığı ortaya çıkarırlar. Felsefe ise akli öne çıkardığı için bireyselliği öne çıkarır. Çalışmada anlam arayışının bireysellik ve toplumsallık arasında nerede durduğu açığa çıkartılmaya çalışıldı. Bu iki yönün bir tarafında anlamın insan tarafından yaratıldığını ileri süren bireyselci anlayış vardır. Birey merkezli anlam arayışına “içkin” anlam arayışı denilebilir. Asıl anlamından farklı bir biçimde kullanılan içkinlik, anlam arayışında insanın tanrısal zeminden uzaklaşıp varoluşunu kendi bireysel iradesine dayandırmasıdır. Felsefe, içkin anlam arayışına karşılık gelir. “Aşkın” sözcüğü de geleneksel anlamının dışına çıkılarak anlam arayışında toplumsalı ifade etmek için kullanılmıştır. Din ve mitolojiler, aşkın anlam arayışına işaret ederler. Anlam arayışında toplumsallık insanın birey olma yönünü baskılayarak onu toplumsalın içinde nesneleştirir. Bireysellik de ise insanlarla olan ilişki yok sayılarak birey atomize olur. Böylece anlam arayışı bireysellik ve toplumsallık arasında bir sarkaç gibidir. Çalışma için felsefe, psikiyatri ve din alanlarında kaleme alınmış hayatın anlamına dair belli başlı eserler taranmıştır. Bu eserler, meseleye bireysel ve toplumsal olarak yaklaşmışlardır. Bu çalışmanın iddiası ise anlam arayışının bireyselin ve toplumsalın arasında gerçekleştiğidir.

Anahtar Kelimeler: Felsefe, İnsan, Hayatın Anlamı, Bireysellik, Toplumsallık

Abstract: The question of human search for meaning occupies a central place in all cultures. Throughout history, religion and philosophy have been the basis of the search for meaning. In this study, it has been argued that while religions have a social aspect in the search for meaning, philosophy has an individual aspect. Religions reveal the sociality because they appeal to the emotional side of the human being. Philosophy, on the other hand, emphasizes individuality because it highlights the mind. In the study, it was tried to reveal where the search for meaning stands between individuality and sociality. On one side of these two aspects, there is an individualistic understanding that suggests that meaning is created by human beings. The individual-centered search for meaning can be called the search for “immanent” meaning. The concept of immanent is used in a different way from its original meaning. Immanence is human’s escaping from the divine ground and basing his existence on his own individual will in the search for meaning. Philosophy corresponds to the search for immanent meaning. The word “transcendence” has been used to express the social in search of meaning by going beyond its traditional meaning. Religion and mythologies point to the search for transcendent meaning. In the search for meaning, sociality suppresses the individual aspect of human and objectifies it in the social. In individualism, the relationship with people is ignored and the individual becomes atomized. Thus, the search for meaning moves like a pendulum between individuality and sociality. For the study, major works written on the meaning of life in the fields of philosophy, psychiatry and religion were scanned. These works approached the subject individually and socially. The claim of this study is that the search for meaning takes place between the individual and the social.

Keywords: Philosophy, Human, Meaning of Life, Individuality, Sociality

1. Giriş

İnsan, merak eden, sorgulayan ve anlamaya çalışan bir varlık olarak kendisine ve evrene anlam vermeye çalışmıştır. İnsanın merakının ve anlamaya çalışmasının te-

melinde içinde bulunduğu varoluş durumunun nelğine bir anlam verebilme gereksinimi yatar. Anlam verme, insanın yaşamdaki yerinin ve amacının ne olduğunu belirleme çabasıdır. İnsan, yaptıklarını, düşündüklerini ve

* İletişim Yazarı / Corresponding author. Eposta/Email : hatulucu76@gmail.com

Geliş Tarihi / Received Date: 01.03.2022 — Kabul Tarihi / Accepted Date: 14.08.2022

doi: 10.32329/uad.1081255

duygularını anlamlandırmak ister. Bu anlamlandırma süreci insanın bir bilinç varlığı olduğunu gösterir. Nedeniz gibi görünen birçok olay ve olgunun arkasında bir bilinç ve neden vardır. İşte insanı anlama ve anlamlandırma arayışına sevk eden şey onun bir bilinç varlığı olmasıdır. Bilinç, insanın kendisini zaman, mekân ve benlik içine yerleştirebilmesi ile açığa çıkmaktadır. Bilinç bağlamında değerlendirildiğinde felsefe ve din insanın kendini ve evreni anlamlandırma çabasına yardımcı olan ana kaynaklardır denilebilir.

İnsan, yaşamı boyunca kendi benliğini fark etmek ile unutmak arasında bir sarkaç gibi gelgitler yaşar. Birey olmak, kendilik bilincinin artması şeklinde gerçekleşen bir süreçtir. Fakat insan, kendiliğini sürekli bir biçimde uyanık tutamaz ve toplumsallık içinde kendiliğini unuttur. Toplumsal alanda sürekli kalındığında kendilik hakkındaki düşünceler zayıflar. Fakat insanın toplumsal alana da ihtiyacı vardır. Bu nedenle birey olmanın uyanıklığı ile toplumsallığın unutkanlığı zaman zaman insanın tecrübe ettiği ve etmesi gereken gerçekliklerdir. Böylece anlam arayışında birey olmanın ne kadar etkisi varsa toplumsallığında o ölçüde etkisi vardır.

İnsan, bireyselliği merkeze koyarak toplumsallığı içinde var oluşunu anlamlandırma imkânı bulabilir. Sadece bireyselliği ve sadece toplumsallığı merkeze almak insanın anlam arayışını tek başına tamamlamasına yardımcı olmaz. Her insan birey olarak bir toplum içinde yaşar. Bu anlamda hayata anlam verme sürecinin başlangıç noktası toplumdur denilebilir. İçine doğulan toplumun din, dil, tarih, gelenek ve kültürü insana hazır anlam kodları vermektedir. Bu anlam kodları hazır oldukları için üzerinde düşünüldüğünde ve sorgulanmaya başlandığında insanın, anlam yıkım süreci harekete geçebilmektedir. Bu anlam yıkımı anlamsızlığa doğru giden yolun başlangıç noktasıdır. Burada üzerinde durulan nokta birey olmanın anlam arayışındaki yerini ve önemini tespit etmektir. Aydınlanmayla birlikte, felsefesinin yapısı değişmiş, Tanrı'ya bağlılığın yerini doğal haklar ve akıl almıştır. Bunun sonucunda vatandaşlık, özgürlük ve eşitlik kavramları ortaya çıkmıştır. Bütün bunlarla hayatın anlamı değişmiş ve insanın Tanrı ile olan bağı azalmış, birey ve toplum arasındaki bağlantıya daha fazla yer verilmiştir (Alatlı, 2010: 919).

Öte yandan konunun diğer yanında bu bireyselci ve rasyonel anlam arayışının karşısında bulunan toplumsal ve bu toplumsal içinde yer alan dinler vardır. Dinler, hayatın anlamını metafizik ve aşkın bir alanda aradıkları için toplumsaldır. Bu manada konunun dinî, felsefî, bireysel ve toplumsal birçok boyutları bulunmaktadır. Hayatın anlamı konusunda, düşünürler tarafından farklı şekillerde çözümlenmiş ve yorumlanmıştır. Çalışmanın esas amacı, anlam arayışının insanın bireyselliği ve toplumsallığı arasında nerede durduğunu açığa çıkarmaya çalışmaktır. "İnsan, sosyal bir varlık olarak anlam arayışında din, gelenek ve kültür gibi toplumsal yapılara mı dayanır yoksa bireysellik anlam arayışını tetikleyen asıl güç müdür?" sorusu çalışma açısından önemli bir sorudur.

Diğer yandan anlam arayışında bireysellik ve toplumsallık arasında ne türden bir ilişkinin bulunduğu ortaya koyulmaya çalışıldı. Hayatın anlamı bağlamında şu sorular önemli bir yere sahiptir. "Hayatın nesnel bir anlamı var mıdır? Hayatın öznel bir anlamı var mıdır? Hayatın anlamı var mıdır yok mudur? Hayatın doğaüstü açıklanamaz bir anlamı var mıdır?"

Anlam arayışı konusundaki literatüre bakıldığında her alandan farklı özelliklere sahip filozof, psikolog ve din bilginlerinin birçok eser kaleme aldıkları görülür. Bu eserlerin temel özelliği içinde bulunulan bilim dalının sınırları içinde kalarak ya tamamıyla bireyselliğe ya da toplumsallığa dayalı bir açıklama yapılmış olmasıdır. Anlam, insanın farklı özellikleri içinde aranmalıdır. Tamamıyla dinî, felsefî, toplumsal ve bireysel anlam arayışlarının yetersiz olduğunu anlamın bunların bütünü içinde olduğu görüşü araştırmanın çıkış noktasıdır.

2. Bireysellik Bağlamında Felsefe Tarihinde Hayatın Anlamı

Felsefe tarihinde birçok filozof, doğrudan veya dolaylı olarak hayatın anlamının ne olduğunu incelemiştir. Felsefe, bu çalışmada ileri sürüldüğü gibi anlam arayışında akla ve bireyselliğe dayanarak bir açıklama getirmiştir. İlkçağ filozoflarından günümüz modern felsefesine kadar hemen hemen tüm düşünürler hayatın anlamına kendi bireysellikleri içinde bir açıklama getirmişlerdir. Örneğin Platon'a bakıldığında "Devlet" isimli eserinde hayatın anlamını daha çok bilgi sahibi olup adil olan, ideal bir dünya kurmak ve iyi ideasına ulaşmak şeklinde ifade etmiştir. Aristoteles ise "Nikomakhos'a Etik" adlı kitabında her şeyin bir amacının olduğunu ve ulaşılmak istenen esas amacın en yüksek iyi olduğunu ileri sürmüştür (Aristoteles, 2014: 65-66). Hedonizm'e göre hayatın anlamı insanın olabildiğine zevk alabilmesi iken Stoacılar'a göre acılardan kaçınmaktır. Görüldüğü üzere bu dönem filozofları anlamı kendi bireysel düşünceleri içinde açıklamışlardır. Bu açıklama şeklinde öne çıkan husus anlam insanın dışından insana verilen bir şey değil insanın oluşturduğu bir şeydir.

Bu rasyonel ve bireyselci süreç Ortaçağ sonrası düşünce tarihinde de artarak devam etmiştir. Mesela Hume'a göre anlam, insanın duygularını dizginleyip çevresiyle ve kendisiyle barışık yaşayabilmesidir. Mantıkçı pozitivistler hayatın anlamının olmadığını ve hayatın sadece açıklanabilir olguların bir toplamı olduğunu ileri sürerken Sartre ise eğer bir anlam varsa bu anlamı var kılanın insanın kendisi olduğunu söylemiştir. Heidegger, hayatın anlamının otantik yaşamak olduğunu ileri sürer. Otantik olmak, insanın hayatını topluma uygun bir şekilde değil, kendi düşüncesiyle yönlendirmesidir. Heidegger, insanın anlam arayışının bireyin kendine dönmesi ile kendinden uzaklaşması arasında gidip geldiğini ve insanın yeryüzünde bulunması insana kaygı verdiğini ileri sürmüştür. Bunun bir sonucu olarak insanda hayret duygusu meydana gelir. (Heidegger, 2011: 124-126). Düşünce tarihinde

hayatın anlamı üzerine doğrudan metinlerin görülebilmesi ancak 19. yüzyılı bulmuştur. Bu dönem ve sonrasında konuyla ilgili eser kaleme alan düşünürler, Schopenhauer, Kierkegaard, Nietzsche, Sartre, Heidegger, Albert Camus'dur. Bu düşünürler anlam meselesini modern insanın var oluş kaygısı merkezinde felsefi ve bireyselci bir çerçevede incelemiştir.

Varoluşçuluk, insanın kendi hayatının anlamını kendi iradesiyle yaratabileceğini savunmuştur. Varoluşçulara göre insanın hayatı doğüstü bir varlık tarafından belirlenemez (Sartre, 1967: 5-7). Kierkegaard'a göre hayat saçmalıklarla dolu olduğu için insanın kendi değerlerini kendisinin yaratması gerekir (Kierkegaard, 2013: 4). Nietzsche'nin projesi, bütün değerleri yeniden değerlendirerek hayata yeniden bir anlam kazandırmaktır (Nietzsche, 1964: 43-45).

Schopenhauer, hayatın anlamının, anlamsızlık olduğunu ileri sürer. Hayattaki her şeyin temel özelliği, hiçlik veya boşluktur (Schopenhauer, 2013:101-113). İnsan hayatının bir tür hata olduğunu söyleyen Schopenhauer, insanın tatmini güç olan birçok gereksinimlerden meydana geldiğini, bu gereksinimler tatmin edilirse bir acısızlık durumuna erişeceğini, bunun sonucu olarak da can sıkıntısının ortaya çıkacağını söylemiştir. Schopenhauer, yaşanan bu can sıkıntısı durumunun hayatın anlamının olmadığını delili olduğunu ileri sürmüştür. İnsandaki can sıkıntısı, hayatımızdaki bir boşluk hissidir. Şayet hayat, kendi başına gerçek bir anlama sahip olsaydı, can sıkıntısı olmazdı. İnsan, hayatta bir şeylerin peşinden koştuğunda neşeli olur. Bedensel zevkler ele geçirildiği zaman azalır kaybolur. İnsan, bir şeylerle uğraşmadan hayatın kendisi üzerinde durulduğunda boşluk ve anlamsızlık duygusuna kapılır (Schopenhauer, 2010: 71).

Leo Nikolayeviç Tolstoy, hayatın anlamı meselesinde "insan neden yaşar? İnsan hayatında ölümün yok edemeyeceği bir anlam var mıdır? Hayatın anlamı nedir?" gibi sorular sormuştur. Tolstoy'un sorgulamaları sonunda ulaştığı çözüm Tanrı'ya olan inançtır. Tanrı'ya inanç sonsuz ile bir ilişkiyi içerir. Bu manada ona göre anlam, sonsuz olan Tanrı ile bir bağ kurmaktır. Tolstoy, hayatın anlamını bulabilmek için sanatla uğraşmış ve hayatın sanatın ve bilimin aynasından görmeye çalışmış olsa da bu ona gereksiz ve saçma görünmüştür. İnsanın hayatın anlamını sorgulamaktan kaçmasının dört yolu vardır. Bunlar cehalet, haz, güç ve enerjidir. Geçmişten geleceğe yaşam insanlar tarafından oluşturulur. İnsanlar bu yaşama kendince bir anlam ekleyip sonra ki nesillere bırakır. Böylece insanların oluşturduğu bu anlamlar öğrenilir ve devam ettirilir. Bu çerçevede insanların çoğunluğu devam ettirilen yaşam içinde anlamı inançla algılar (Tolstoy, 2006: 54).

Nietzsche'ye göre hayatın anlamı, toplumun bireye dikte ettiklerini değil kendi seçimlerini güçlü bir şekilde yaşaması ve kendi değerlerini var kılmasıdır. Üstinsan, değerlerini toplumsal yönlendirmeler ve etkilerle değil kendisi yaratır. Üstinsan, hayatın anlamı meselesini ken-

di anlamını icat ederek aşabilir. Nietzsche, hayatın anlamının oluşturulması bağlamında deve, aslan ve çocuk metaforundan yola çıkar. Bu metaforunda insan ruhunun üç değişiminden bahsedilmektedir. Burada deve, insanın gelenek göreneklerini, örf ve adetlerini kültürünü, yani insanın tarih boyunca oluşturduğu anlamlardır. Nietzsche, deveyi yüklenmek sözcüğü üzerinden kullanmaktadır. İnsan, geçmişin anlam yüklerini düşünmeden üzerinde taşır (Nietzsche, 1964: 43) ve hayatını bu anlam yükleriyle şekillendirir. Anlamı insanın toplumsallığında arayanlar deve metaforunda olduğu gibi kendiliklerini toplumsallık içinde unuturlar. Fakat insan anlam yolculuğu esnasında ikinci bir değişim geçirir ve aslanlaşır. Aslan, geçmişte oluşmuş anlamlar karşısında özgürlüğünü ele geçirmek ve kendi çölünde efendi olmak istemiştir. İnsanın anlam arayışında zafer kazanabilmesi için Nietzsche'nin ejderha dediği geçmişte oluşmuş anlamlarla boğuşması gerekmektedir. Burada ejderhanın adı "yapmalısın"dır, gelenekler insanlara "yapmalısın" der. Aslanın ruhu ise "istiyorum" dur. Binlerce yıllık değerler ve anlamlar ejderha tarafından sürekli insana dikte edilir. Aslan, yeni değerler yaratmaz, sadece yeni değerlerin yaratılabileceği özgürlükler alanı oluşturur. Aslan, kendine bir özgürlük alanı yaratmak için de "hayır" demelidir. Yani insan, yeni anlamlar yaratabilmek için binlerce yıllık anlamlara hayır diyebilmelidir. Son aşamada olan çocuk evresi suçsuzluk, unutkanlık ve yeni bir başlangıç evresidir. Çocuk dönemi, bir "kutsal evet"tir. İnsan, çocuk döneminde kendi anlamını, var olan anlamları eleştirerek yeniden oluşturur (Nietzsche, 1964: 44-45). Bu metaforunda deve dönemi toplumsallığa işaret ederken, aslan dönemi bireyselliğe işaret eder. Çocuk dönemi ise toplumsallığı ve bireyselliği içinde barındıran bir aşamadır.

3. Anlam Arayışının Tarihsel Gelişimi

Hayatın anlamı meselesini felsefi, dinî ve psikolojik yönleriyle bütünlüklü olarak yorumlamak ve çözümlenmek zordur. Fakat anlam arayışı, insanların günlük yaşamında sürekli karşı karşıya kaldıkları bir gerçekliktir. Çünkü insan, bir anlam varlığı olarak yaşamındaki her şeye bir anlam yüklemek ister. Her gün bir şeyler yapar ve yaptıklarının önceden veya o anda sahip olduğu anlamı arzu eder. Bazen ezberlenmiş olan bu anlamlar sürekli bir döngü şeklinde düşünülmeden yerine getirilir. Antik Yunan'daki Sisyphos mitindeki gibi sürekli yapılan şeylerde bir anlamsızlık görülür ve insanı bu anlamsız döngüden ölüm bile kurtaramaz. Sisyphos mitinin en yaygın yorumu sonsuz mücadele ve her zaman bir kez daha deneme kararlılığıdır. Sisyphos'u anlamdan yoksun bırakan şey onun çabasının sonsuza kadar sürmesi değil hiçbir şey varamamasıdır (Homeros, 2013: 212). Gündelik yaşamda insanın gerçekleştirdiği tüm edimler zamanla üzerinde durulmadan ve düşünülmeden yapılmaya başlanır. Burada bir amaçsızlıktan ziyade yapılan şeylerin insanı nereye ve hangi amaca götürdüğü meselesidir.

İnsanlar, zaman zaman günlük yaşamlarının yoğunluktan uzaklaşıp bir kenara çekilmekte ve hayatlarının

neliğini anlamaya çalışmaktadır. Fakat bunu sürekli olarak yapmak çok az bir insan tarafından yapılabilmektedir. Bunun için de insanların çoğunluğu böyle bir yükün altına girmemek için her şeyin Tanrı tarafından yaratılmış olduğuna, Tanrı'nın yaratırken bir amacının olduğuna ve bu amacın hayatın anlamı olduğuna inanmışlardır. Bir başka açıdan ifade edilecek olursa Tanrı'ya bağlanmak ve ona ibadet etmek hayatın anlamı olmuş olmaktadır. Böyle düşünen insanlar, hayata değer ve amaç veren bir Tanrı olmasa hayatın saçma olacağı düşüncesindedir. Din insanlara hazır anlamlar bütünü sunmaktadır. Dinin insana sunmuş olduğu anlam, toplumsallık içinde yani aşkın bir alanda yer almaktadır. Bu çerçevede anlam arayışı aklı ve dinî olarak iki alanda değerlendirilebilir. Bu ikisinden aklı anlam arayışı bireye dayalıken dinî anlam arayışı ise topluma dayalıdır. İnsanın anlam arayışı kendi bireyselliği ve toplumsallığında inşa edebilir. Bu iki alanı birbirinden ayırarak anlam arayışının tam olarak gerçekleşmesi mümkün görünmemektedir. Toplumsal bir yapının içine doğan insan, bu toplumda hazır anlam haritaları bulmaktadır. İnsan, ne zaman yaşamın anlamını düşünmeye başlarsa toplumdaki bu anlam haritaları ile karşı karşıya gelmektedir. İnsan hayatı, kendiliğinden bir anlamlar kümesine, hazır anlam yapılarına sahip değildir. Anlamlar, zaman içinde toplum, din, sanat, gelenek, kültür tarafından oluşturulmaktadır. Bu manada anlamın hem tarihi bir yönü hem de tarihi aşan bir yönü vardır. Bu yönler insanî ve tanrısal yön de denilebilir. İnsanlar hayatlarının bir amacı olduğunu, yaptıkları işlerin içsel bir değere sahip çabalar olduğunu düşünür ve yaptıklarının anlamsız olduğunu düşünmekten rahatsız olurlar. Bazı insanlar bu rahatsızlıkları zenginlikle, saygınlıkla, güçle ve zevklerle bastırmaya çalışsa da bunlar, hayattaki anlam ihtiyacını tamamıyla tatmin etmez. Öte yandan bir kısım insanlarda anlamın mükemmellikte olduğunu iddia ederler. Bunun için ekonomi, psikoloji ve siyaset bilimi gibi sosyal bilimlere yatırım yaparlar. Tüm bunlar hayatın anlamıyla doğrudan karşılaşmamızı engelleyen perdelerdir.

Hayatın anlamını Doğu ve Batı kültürleri açısından ele alındığında farklı düşünce ve anlayışlarla karşılaşılır. Doğulu kültürlerde toplumsallık çok daha fazla öne çıktığı için "biz" merkezli bir yaşam şekli üzerinden hayat anlamlandırılır. Bireyselci anlayışın öne çıktığı Batılı kültürler de ise insanlar "ben" üzerinden hayatı anlamlandırır. Böyle bir farklılaşmanın zemininde Doğu ve Batının yaşamış olduğu tarihsel olgu ve olaylar önemli bir yere sahiptir. Doğu toplumları duygusallığın baskın olduğu kültürlerdir. Duygusallık ise toplumsallığın oluşmasının en önemli tetikleyicisi olmuştur. Batı toplumları ise aklın öne çıktığı toplumlardır. Batı medeniyeti Reform, Rönesans ve Aydınlanma gibi tarihsel olguların bir sonucu olarak yaşanan modernleşme tecrübesi ile birlikte dinî alandan uzaklaşmışlardır. Bu uzaklaşma beraberinde hayata, insana ve evrene dair akli merkeze alan bir anlayışın doğmasına neden olmuştur. Akli merkeze alan bu anlayış bireyselleşmeyi doğurmuştur. Böylece

anlam, dinî alanda değil insanî ve dünyevî alanda aranmıştır. Bireye dayalı olan bu anlam arayışı, insanın her şeyin anlamını kendisinin var kılabileceği düşüncesine dayalıdır. Geleneksel toplumlarda modern anlamda bir anlam arayışından bahsetmek mümkün değildir. Toplumsallığın dini kurumlar tarafından şekillendirildiği bu toplumlarda hayata anlam veren dindir. Sanayileşme sonrası bireyi merkeze alan modern toplumlarda ise insanın hayatı mekanikleşmiş ve birey mekanikleşen bu yaşam içinde atomize olmuştur. Bunun sonucu anlam arayışı bir sorun olarak başlıca problemlerden biri haline gelmiştir. Psikoloji gibi bilim dallarının hızlı bir biçimde gelişmesinin ve insanların hayatında yer edinmesinin nedeni modern insanın yaşadığı bu anlam bunalımıdır (Göka&Sayar, 2001: 9-15). Sanayileşme öncesi geleneksel tarım toplumlarında bugünün dünyası ile karşılaştırıldığında insanlarda anlamsızlık sorunu bugün ki seviyede değildir. Geleneksel toplumlarda din, insanların anlam sorunlarına doğrudan veya dolaylı bir şekilde cevap verebilmekteydi. Öte yandan insanlar temel gereksinimlerini karşılamak için çok fazla uğraştıkları için bugün ki kadar bir anlam arayışı içinde değillerdir. Fakat modern dünyada hayatın hızlı bir şekilde değişmesi insan hayatını bir yandan kolaylaştırırken diğer yandan insanlar hayatın anlamını daha çok sorgulamaya başlamışlardır. Modern toplum, bir yandan insanın özgürlük alanını genişletirken diğer yandan ahlaki olandan uzaklaşmasına yol açmıştır. Ahlaki yapıdan uzaklaşmanın sonucu ise anlam referanslarının kaybolması ve anlamsızlığın artmasıdır. Geleneksel dünyada insanlar, kendilerini anlamlı bir bütünün içinde kozmik düzenin bir parçası olarak görmekteydiler (Nasr 2013: 13-17).

Modern toplumlarda hayatın anlamını sorgulayan insanların en temel özellikleri öz düşünüm ve öz farkındalığın diğer insanlara nazaran daha fazla olmasıdır. İçinde buldukları toplumsal yapıdan tatmin olmayan bu insanlar benliklerinde önce büyük bir öz yıkım yaşarlar. Bu öz yıkımın temelinde yatan esas sebep insanın kendiliği ile daha fazla yüzleşip bir düşünme ve sorgulama sürecine girmesidir. İnsanın öz yıkımı arttıkça benlik bütünlüğü kaybolmaya başlamakta, bütünlüğü parçalanmış birey yeniden öz benliğini kurup onunla bağ kurmak istemektedir (Nasr, 2013: 13). Bu yönüyle anlam arayışını harekete geçiren ana etken insanın bütünlüğünü yeniden inşa edebilme isteğidir. Bazı insanlar bu süreçte kendi öz benliklerini yeniden inşa edemeyeceğini düşünmekte ve bunun sonucu olarak fiziksel ve ruhsal bir yok oluşu çare olarak görmektedirler. Günümüz dünyasındaki istatistikî verilere bakıldığında böyle bir duruma düşmüş insanların fiziksel olarak yaptıkları şeyin intihar etmek, uyuşturucu ya da alkol kullanmak olduğu görülmektedir. Öte yandan fiziksel olarak yok oluşu tercih etmeyenler ise psikolojik anlamda kendi varoluşları unutmak için kumar, şans oyunları veya buna benzer alışkanlıklarla eğlenmeyi tercih etmektedirler. Bunlarla birlikte bir diğer grup insanda arayış sürecinde kendi bütünlüğüne ulaşabilmek için sanat ve felsefe ile bir çıkış yolu bulmaya çalışmaktadır. Modern

insanın 21. yüzyılda sanat ve düşünce eserleri ile bu kadar fazla ilgilenmesinin altında anlamın toplumsallıktan bireyselliğe doğru evrilmesi yatabilir.

4. Anlam Arayışında Psikoloji

Psikolojik bağlamda anlam arayışı değerlendirildiğinde insan yaşadığı var oluş krizleri esnasında hayatın anlamını sorgulamaya başlar. Bu krizlerin nedeni insanın içine doğduğu toplumda geçmişten beri var olan anlamların gölgesinde yaşamının zamanla yetersiz kalmasıdır. Bunlar insanın tarih içinde oluşturduğu geleneksel roller, ezberler, alışkanlıklardır. İşte insan, geleneğin içindeki bu anlamlarla yüzleşmeye ve bunları eleştirmeye başladığında anlam arayışı başlamaktadır. Çünkü insanlar bu geleneksel rollerin ve anlamların yerine geçebilecek yeni anlamlar bulmaya çalışır, böylece insanın anlam yolculuğu başlar.

Hayatın anlamı meselesi bireyselleşme bağlamında ele alındığında psikolojiyle karşı karşıya kalınmaktadır. İnsanın, geleneğin miras bıraktığı anlamla hayatını devam ettiremediği durumlarda bu anlamlar üzerinde düşünüp bunları tekrar yeniden inşa etmeye çalışması zorlu bir düşünsel süreçtir. Hayatın anlamı konusuna çok farklı boyutlardan bakmak mümkündür. Hayatın anlamı insana bağlandığında bu insanı bireyselleşmeye yani felsefeye götürür. Hayatın anlamı Tanrıya bağlandığında ise insanı toplumsallığa yani dinlere götürmektedir. Öte yandan hayatın anlamı insanların zihinsel ve ahlaki seviyelerine göre değişkenlik göstermektedir. İnsanlar, daha çok yaşamlarının ilk gençlik yıllarında hayatın anlamına dair sorgulamalarda bulunmaktadır. Bu sorgulamaların içinde bir amaçsızlık, karmaşa ve karamsarlık bulunmaktadır. İnsanlar, ilk gençlik yılları boyunca anlam meselesini düşünerek dalgalı bir denizden sakin bir limana ulaşmaya çalışırlar. Bunun temel nedeni insanın, bu dünyada ne olduğunu ve varlığının ne işe yaradığını bilmek istemesidir. Hayatında belli bir anlam olmayan insanlar büyük ruhsal kriz ve sıkıntılar yaşarlar. Bu manada insanın hayatına anlam veren üç ana unsur olduğu söylenebilir. Bunlar, insanın dünyaya verdikleri ve dünyadan aldıklarıyla anlam kazanması, ait olduğu toplum ve aileyle anlam kazanması ve son olarak insanın kaderine razı olmasıyla anlam kazanmasıdır. (Kula, 2006: 77-79).

Anlam ve amaç kavramları çoğu zaman birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Aralarında birtakım benzerlik ve farklılıklar olsa da tamamıyla birbirine karşılık gelmemektedirler. Anlam, içinde daha çok "niçin" sorusunu barındırırken amaç, "nasıl" sorusunu barındırmaktadır. Anlam, teorik olarak insana yol gösterirken; amaç, pratik olarak anlama ulaşmanın yöntemini göstermektedir. Psikolojik boyutuyla değerlendirildiğinde anlam, insanın, hayatı için belirlediği amaçlara ulaşmasıyla yaşadığı ruhsal durumu ifade etmektedir. Anlamsızlık, insanın yaşamında bir amacın bulanmaması, mücadele ve ümit etmeye geçecek bir şeyinin olmamasıdır. Bu yönüyle anlamsızlık, insanın hayatının mekanikleşmesi, monoton-

laşması ve geleceğe olan inancını yitirmesi ile eşdeğer görülmektedir. İnsanın umut, maneviyat, sevgi, kabul görme, üretme, bağlanma ve kendini gerçekleştirmeye ihtiyacı vardır. Bunlar yeteri kadar karşılanmadığında insan anlamsızlık ve değersizlik gibi duygular yaşamaktadır. Anlamsızlık ve değersizlik şayet din ve felsefe yoluyla aşılamazsa insan, ikinci doğası olan kültürle hayatına anlam vermeye çalışmaktadır. Anlam arayışı bağlamında dinin mirasçısı olma noktasında en yakın yapı kültürdür. Bunun nedeni değerleri, hakikatleri, gelenekleri, ahlakı ve ortak kimliği içeriyor olmasıdır (Eagleton, 2014: 160).

İnsanın anlam arayışı her zaman ölümle birlikte anılmaktadır. İnsanın anlam arayışının temelini Tanrıyı yerleştirmesi sağlam bir zemin olarak görülür. Diğer yandan anlam arayışının temelini tesadüfler, amaçsızlık ve insanın kendi düşünceleri yerleştirildiğinde anlam zeminin kaygan olması mümkündür (Eagleton, 2012: 13). İnsanın anlam arayışında olması ve bu konuda sorular sormasının nedeni birey olarak hayatını devam ettiriyor olsa da toplumsal olarak yürüdüğü yaşam yolunu kaybetmiş olmasıdır (Eagleton, 2012: 32). Hayatın anlamı meselesinde içinde bulunduğumuz modern zamanların daha önceki çağlardan köklü bir şekilde ayrılmasının nedenlerinden biri de insan hayatının ciddi boyutlarda değersizleşmesidir. Bilhassa 20. yüzyıl, insanlık tarihindeki en umutsuz ve kanlı çağ olarak kayıtlara geçmiştir (Eagleton 2012, s. 33). Bu çağda yaygınlaşan nihilizm, agnostisizm ve egzistansiyalizm gibi felsefi akımlar anlam arayışı konusunun ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Modern çağın içinde oluşmuş kendine özgü birçok anlamlar vardır. Bu anlamlar, geçmişte bireyin hayatında olmayan yeni anlamlardır. Bunlardan en önemlisi olan futbol insanların hayatında kendine özgü bir anlama sahiptir. Toplumsallık duygusu içinde kitlelerin var oluşlarını harekete geçiren futbol, modern zamanların en önemli etkinliği haline gelmiştir. Bunun sebebi insanların geleneksel dünyanın anlam haritalarıyla ikna olamamaları bu nedenle de farklı birtakım anlamlara yönelmeleridir. Böylece modern insan bunalım ve yıkımdan kaçabilmek için bu ve benzeri anlam vericileri öne çıkarmıştır (Eagleton, 2012: 43). Anlamsızlık amaç ve değerden yoksun olmak anlamına gelmektedir (Eagleton, 2012: 56). Bu manada hayatın manası insanın uğruna yaşayabileceği değerlerin var olmasıdır. Belli bir anlama ulaşabilmek için insan, hayatını birtakım değerlerle doldurur. Şayet hayatında değerler az veya yok ise insan anlamsızlığa doğru sürüklenmektedir. Hayatında hiçbir değer olmadığını söyleyen bir insanın hayatının anlamsız olduğunu söylemesi mantıksal bir ifade değil varoluşsal bir kaygı ifadesidir (Eagleton, 2012: 57). Anlam arayışının temelinde yatan bir diğer önemli neden insanın, sadece bedenden oluşan bir varlık olmaması hayatın anlamına dair bedene dayalı açıklamaları yeterli bulmamasıdır. İnsan, içinde yaşadığı bedene ve maddeye dayalı durumun dışına çıkan ve var oluşunu aşan bir özü hisseder. Bu öz sayesinde içinde bulunduğu var oluş durumundan rahatsız olan insanlar bir anlam arayışı

ine girerler. Öte yandan insanlar, yaşamlarını sıradan bir şekilde sürdürürlerken büyük sıkıntı ve sorunlarla karşılaştıklarında kendilikleriyle karşılaşmaya ve böylece varoluşlarına bir anlam bulmaya çalışırlar.

Varoluşçu psikologlardan Yalom, hayatın kendi başına bir anlamının olmadığını insanın kendi anlamını yaratan tek varlık olduğunu ileri sürmüştür. Bu yaklaşım insanı, hayatına sahip çıkmaya ve hareketsizlikten kaçınmaya yönlendirmiştir. Ayrıca insanın kendi dışında bir anlam araması veya hazır anlamlar bulması kendi hayatına karşı bir sorumsuzluk şeklinde değerlendirilmiştir. İnsanın anlam arayışında en önemli unsurlar umut, amaç, sorumluluk, manevi yaşam, sevgi, çalışmak ve üretmektir. İnsanın ruh dünyasını koruması açısından bir amaca sahip olması önemlidir. İnsan, anlamlı olan amaçlarını gerçekleştirmek için çaba harcamaktadır. Amaç, insanın geleceğe odaklanmasını ve hayatına anlam katmasını sağlamaktadır. Manevi hayat, insanın maddenin ötesine geçerek ilişki kurduğu içsel kaynaklardır. Maneviyat, hayatın anlamı, amacı ve iç huzuru için çaba göstermektir.

Yeryüzünde bulunmanın neye değdiği ve var olmanın verdiği kaygı, anlam arayışında başat bir öneme sahiptir. İnsanın anlam arayışında iki doğum vardır. İlk doğum fiziksel doğum, ikincisi ise insanın anlam arayışı sürecinin içinde ve sonrasında kendisiyle karşılaştığında gerçekleşen doğumdur. Arayış aslında insanın ikinci doğumu ile ilgilidir. İnsanın anlam arayışı kendi bütününe ulaşma çabasıdır. İnsanın anlam arayışında Tanrı inancının büyük bir önemi var. İnsan, Tanrıya inanarak hayatla başa çıkabilme gücünü kendinde bulabilir. Tarih boyunca din olgusu insanların anlam arayışında başat bir öneme sahip olmuştur. Din, hayatın anlamı sorusunu tutarlı bir şekilde cevaplar ve insanların belli değerler sistemiyle yaşamasını sağlar. İnsanlık tarihi boyunca dinler, hayatın anlamı meselesini doğal bir bağlam içinde sunmuşlardır. Dinlerin üzerinde durduğu sorular, hayatın amacının ne olduğu ve yaşamaya değer olup olmadığıdır (Runzo&Martin, 2002: 34-38). Öte yandan hayatın anlamı problemi ölüm düşüncesiyle de doğrudan ilişkilidir. Filozofların bazıları, sonlu oluşla hayatın anlamı arasında var olduğu ileri sürülen ilişkinin muammalı olduğunu belirtmişlerdir. “İnsanların öleceği varsayımı, hayatı anlamsız gösteriyorsa bunun tersi sonsuza dek yaşanacağı durumu anlamlı olmayı getirir mi” sorusu açık değildir. Hayat eğlenceli olduğu sürece yaşamın anlamı sorgulanmaz. Fakat insanın öleceğini bilmesi onu mutsuz yapmaktadır. İnsanın öleceğini kabul etmesi sahip olduğu amaçların ve anlamların değersiz gözükmesine sebep olmaktadır. İşte bu manada Tanrı inancı, insanı bu kaygılardan kurtarmaktadır. Tanrının varlığı, amaçların ve davranışların manasız olduğu endişesini ortadan kaldırmaktadır. Bazı düşünürler Tanrı yoksa insan hayatının anlamsız olduğunu savunmaktadır (Susan, 2012: 193-197).

Günümüzde geleneksel anlam yapıları modern dünyanın yeni anlam idealleriyle mücadele etmektedir. Geleneksel anlam yapılarının başında din gelmektedir. Modern

dünyada oluşturulan yeni anlamlar, hayatı öte dünyanın kaynaklarını kullanmadan açıklamaktadır (Eucken, 2000: 13). İnsanın idealleri ve değer ölçütleri eski yani geleneksel yapı tarafından belirlenirken ilgi alanları ve meşguliyetleri ise modern dünyanın yeni düşünce çizgisi tarafından belirlenmektedir. Geçmişte, yaşamı anlamlandıran dinsel yorum, modern düşünce üzerinde etkili olmuştur (Eucken, 2000: 14). İnsan, anlam arayışı sürecinde geçmişinden ve geleneklerinden tamamıyla uzaklaşmamıştır.

İnsanın tek başına hayata anlam verebilme imkânı Adler gibi düşünürler tarafından zor görülmüştür. İnsanın bu şekilde bir anlam arayışına girmesi sonuç vermeyebilir (Göka, 2013: 113). Çünkü anlam, bireysel değil toplumsal bağlar açısından önemli bir yere sahiptir. Bu yönüyle Adler, insanın hayata verdiği kişisel anlamın gerçek bir anlam olmadığını dile getirmiştir. Anlamdan bahsedilebilmesi için diğer insanlarla ilişki içinde olmak gerekmektedir (Adler, 1998: 12-14). Diğer yandan anlamı sadece toplumsal ilişkiler içinde aramak da doğru görünmemektedir. İnsanın anlam arayışı birey olma ve toplumsal olma arasında gidip gelen bir sarkaç gibidir. İnsan bireydir ve yalnızdır fakat bunu diğer insanlarla birlikte gerçekleştirmektedir. Anlam arayışının bir yönü insanın toplumsallık içinde gerçekleştirdiklerine bakarken diğer yönü ise toplumsallıktan kaçıp sığındığı bireyselliğe bakmaktadır. Anlam arayışının bir başka yönü de modern hayat içinde bireyin toplumsal yaşamda çok fazla şey görmesi ve yaşaması ile de bağlantılıdır. Toplumsallığın getirdiği bu sıkışmışlık ve bunalım insanın kendi içine yönelmesine neden olmaktadır.

Hayatın anlamı konusundaki diğer bir meselede hayatın anlamına dair nesnel esasların oluşturup oluşturulamayacağıdır. Adler, hayatın anlamına ilişkin tüm düşüncelerin belirleyici özelliğinin genel geçer niteliklere sahip olması olduğunu ileri sürmüştür. Bu genel geçer nitelikler, başka insanların da paylaşıp geçerli görebilecekleri ve izleyebilecekleri tasarımlar olmalıdır (Adler, 2021: 10). Anlamın nesnelliği, din, felsefe ve psikoloji açısından değerlendirildiğinde dinlerin tüm insanlar için genel geçer olan anlam ilkeleri ortaya koyduğu söylenebilir. Çünkü dinler, toplumsallık özelliği ile öne çıktıkları için bütün insanlara ortak esaslar koyabilmişlerdir. Felsefe, anlamın öznelliği meselesine bireysellik özelliğinden dolayı öznel bir şekilde yaklaşmıştır. Filozoflar hayatın anlamına dair genel geçer esaslar koymamışlardır. Her filozofun kendine özgü bir yorum ve değerlendirmesi söz konusudur. Psikoloji ise anlam meselesine insanın hem bedensel hem de ruhsal özelliklerinden yola çıkarak ilkesel olarak incelemiştir. Bu nedenle de psikolojide hayatın anlamı bütünüyle öznel ve nesnel değildir. Örneğin nörolog ve psikiyatrist Viktor E. Frankl, anlamsızlığın en önemli nedeninin insanların çok şeye sahip olmasına karşın, uğruna yaşayacakları şeylerin az olmaması şeklinde ortaya koymuştur. Ona göre günümüz insanın çok fazla araca sahip olmasına rağmen amacı yoktur. Böyle bir durum, insanları anlamsızlığa itmektir. Burada anlam ile ilgili ilkesel ve genel geçer bir çözümleme yapılmıştır. Bir başka örnek Nietzsche'nin, “Yaşamak için bir nedeni olan kişi, hemen

her nasıl'a katlanabilir." der. Nietzsche'nin bu sözü anlam arayışı açısından bakıldığında felsefi anlamda nesnelliği ortaya koymaktadır. Ona göre insanın, varoluşun nasıl'ına katlanabilmesini sağlayacak bir güce ulaşabilmesi için, hayatında bir neden ve amacın olması gerekmektedir. Hayatında hiçbir mana ve amaç olmayan, bu sebeple yaşamını sürdürmeyi anlamsız bulan insanın işi çok zor görünmektedir. Böyle bir insan, hayattan hiçbir beklentisinin olmadığını söylemektedir. Burada ihtiyaç duyulan şey hayata yönelik tutumdaki temel değişimdir. Hayatın anlam, insandan insana değişebilmektedir. Bu sebeple hayatın anlamının genel terimlerle tanımlanması ve yanıtlanması mümkün değildir. Hayattaki işler, gerçek ve somut bir anlama sahiptir ve her insanda farklı bir yol ve kaderi oluşturmaktadır. Bu manada hiçbir insan ve o insanın kaderi, başkasıyla kıyaslanamaz (Frankl, 2009: 93). İnsanın anlam arayışı, hayattaki temel güdüdür. İnsanın, hayatın yaşanmaya değer oluşuna dair kaygısı, bir ruh hastalığı değil varoluşsal bir bunaltıdır. Frankl'in ortaya koyduğu logoterapi, kişiye kendi hayatına anlam bulabilmesine ve kendi varoluşunun anlamının farkına varabilmesine yardım eder. İnsanın hayatında bir anlam olduğunu bilmesi en kötü durumlarda bile hayatını sürdürmesine yardımcı olmaktadır (Frankl, 2009: 118).

Bazı insanlar, yaşamaya değer bir anlamdan yoksun oldukları için içlerindeki boşluk duygusunun altında ezilmektedirler. Varoluşsal boşluk, 20. yüzyılın yaygın olgusudur. Bunun sebebi, insanın davranışlarını yönlendiren geleneklerin gücünün azalmasıdır. İnsandaki varoluşsal boşluk can sıkıntısı durumunda ortaya çıkar. Çalışanların boş zamanlarının büyük bir oranda artması insanların boş zamanda ne yapacaklarını bilememeleridir. Pazar günü nevrozunda insanlar, hafta içinde yoğun işin telaşından sıyrıldıkları zaman hayatlarının anlamdan yoksun olduğunu farkına varmaktadırlar. Bu varoluşsal boşluk, kendini çeşitli maskelerle göstermektedir. Bu maskeler bazen para istemi ile bazen de haz istemi ile dengelenmektedir (Frankl, 2009: 120-121).

Hayatın anlamı sadece insanın kendi içinde araması gerektiğini veya yalnızca kendi dışındaki dünyada araması gerektiğini ileri süren görüşler vardır. Budizm gibi dinlerde anlam arayışı insanın kendi içindeyken geleneksel mitolojilerde anlam insanın dışındaki dünyadadır. Anlamın nerede olduğu konusunda bir indirgemeye gitmeden anlam arayışının insanın birey olması ve toplumsal olması arasındaki sarkacın gelgitlerinde aramak gerekir. Frankl, hayatın anlamının insanın kendi içinde değil, dünyada keşfedilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Bu özellik insan varoluşunun aşkınlığıdır. İnsan olma gerçeği, kişinin kendi dışındaki bir şeye veya birine yöneldiği manasına gelmektedir. İnsan, bir davaya ya da bir insana kendini adayıp kendini unutursa, o kadar insan olmaktadır. Hayatın anlamı üç yoldan keşfedebilir: bir eser yaratarak, bir insanla etkileşim kurarak, acıya yönelik bir tutum geliştirerek. Hayatın anlamına dair kısır döngünün oluşumunu engelleyen şey insanın kendine yönelik ilgisi yani içkinliği ile kendi dışına çıkması olan aşkınlık arasındadır. (Frankl, 2009: 143). Anlam, insanın birey olarak

kendisiyle karşılaşabilmesi ile başlar fakat sadece kendisiyle karşılaşması yeterli değildir. Birey kendini aşan bir inanç ve toplumsallıkla ilişki kurmak zorundadır.

5. Sonuç

Hayatın anlamı meselesinin insanın toplumsallıktan bireyselliğe doğru geçiş sürecinde arttığı görülmektedir. Hayatın anlamı meselesini bazı istisna durumlar hariçinde geleneksel toplumda görmek mümkün görünmektedir. Dinler, insanlara toplumsallık bağlamında hazır anlam yapıları sunmaktadırlar. Modern toplumda bilimselliğin gelişmesiyle beraber Tanrı ve dinler insanın anlam dünyasından uzaklaşmıştır. Bu geleneksel toplumlarda insanın anlam arayışının olmadığı anlamına gelmemektedir. Fakat savaş ve yıkım zamanlarında, büyük toplumsal felaketlerin yaşandığı durumlarda anlam arayışının dozu daha şiddetli olmaktadır.

Çalışmada hayatın anlamı meselesi bireyselliğin ve toplumsallığın ortasına yerleştirilerek tartışılmıştır. Geleneksel toplumlarda anlamın genel olarak toplumsallığın içine yerleştirildiğini modern toplumlarda ise bireyselliğin içine yerleştirildiğine işaret edilmiştir. Toplumsallığın içindeki anlamın dinler tarafından bireyselliğin içindeki anlamın ise felsefi düşünce yoluyla oluşturulduğu söylenebilir. Hayat, insanın sadece kendi anlamıyla yetinebileceği bir yer değildir. İnsanın bu eksikliği tamamlayabileceği aşkın bir varlığa ihtiyacı vardır. İnsanın kendisinin var ettiği anlamlar onun varlığını yeteri kadar tatmin etmekten uzaktır. İnsan, yüce duygulara sahip ve aşkın yönü olan tinsel bir varlıktır. Onun yaşamı gibi ölümü de içinde birçok anlamlar taşımaktadır. Yeryüzünde diğer insanlarla birlikte yaşadıkları onu sonsuza zorlar. İnsan dünyadadır ama ötelere doğru yaşamaktadır. Duygularının bu dünyaya bakan içkin bir yönü olduğu kadar dünyayı aşan aşkın bir yönü vardır. Bu nedenler onun ölümü ve yaşamı sadece biyolojik olarak açıklanabilecek bir durum değildir. Anlam arayışı "burada olmanın" yetersizliğinin açığa çıkmasıdır. Dünyada olmanın ne olduğunun açıklanamamasının getirdiği bir kaygı durumu söz konusudur. Bu kaygı, insanın yeryüzündeki yolculuğu esnasında hep olagelmiş olsa da modern çağ bu kaygıyı şiddetlendirmiştir. İnsanın yeryüzündeki modern öncesi evrelerinde din ve geleneksel bilgiler anlamı bulmasını daha kolay yardımcı olmaktadır. Modern çağda ise anlamla olan ilişki daha zor bir hal almıştır. Bu durum insanın bireysel hayatındaki dönemler açısından da geçerlidir. İnsan çocukluğunda hayatın anlamını çevresindeki insanlarla doğrudan kurduğu bağlarla hazır bulur ve zihinsel anlamda hiçbir zorluk çekmez. Fakat yetişkinlik dönemiyle beraber toplum içinde hazır bulduğu değerler ve anlamlar sorgulanır ve hatta yetersiz kalmaya başlar. Bu bağlamda anlam, insanın kendi hayatını yeniden kurmaya çalışmasıdır. Kendisine verilmiş anlamları düşünüp, sorgulayıp kendisi kılma sürecidir. Bu süreçte kendisine verilen inanç toplum tarafından verildiği için anlamın bulunması açısından yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle de üzerinde düşünülmüş bir kendilik, üzerinde düşünülmüş bir Tanrı veya inanç, üzerinde düşünülmüş

bir yaşam, anlam arayışı açısından önemli bir başlangıç noktasıdır. Bahsedilen bu süreç tüm insanlar için geçerli değildir. Bazı insanlar bu süreci büyük krizler içinde ge-

çirirken insanların çoğunluğunu oluşturan diğer bir kısım ise kendilerine miras kalan kendilikler, Tanrı, inanç ve hayat üzerinden yaşamlarına anlam vermektedirler.

Kaynakça

- Adler, Alfred (1998). *Yaşamın Anlam ve Amacı*. (Kamuran Şipal, çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Alatlı, Alev (2010). *Batıya Yön Veren Metinler III. Aydınlanma/Burjuvazi Yüzyılı/Bilim Çağının Zaferi 1650-1800*. İstanbul: İlke Eğitim ve Sağlık Vakfı.
- Aristoteles (2014). *Nikomakhos'a Etik*, (Zeki Özcan, çev.) Ankara: Sentez Yayıncılık.
- Eagleton, Terry (2012). *Hayatın Anlamı*. (Kutlu Tunca, çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Eagleton, Terry (2014). *Tanrı'nın Ölümü ve Kültür*. (Selin Dingiloğlu, çev.) İstanbul: Yordam Kitap.
- Eucken, R. (2000). *Yaşamın Anlamı ve Değeri*. (Ahu Karasulu, çev.) İstanbul: İzdüşüm Yayınları.
- Frankl, V. E. (2009). *İnsanın Anlam Arayışı*. (Selçuk Budak, çev.) İstanbul: Okuyan Us.
- Frankl, V. E. (1994). *Duyulmayan Anlam Çığığlı-Psikoterapi ve Hümanizm*. (Selçuk Budak, çev.) Ankara: Öteki Yayınevi.
- Göka, Erol (2013). *Hayatın Anlamı Var mı?* İstanbul: Timaş Yayınları.
- Heidegger, M. (2001). *Varlık ve Zaman*. (Kaan H. Ökten, çev.) İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Homer (2013). *Odysseia*, (Azra Erhat, A. Kadir, çev.) İstanbul: Can Yayınları.
- Kierkegaard, S. (2013). *Kişiliğin Gelişiminde Etik-Estetik Dengesi*. (İbrahim Kapaklıkaya, çev.) İstanbul: Araf Yayınları.
- Kula, Naci (2006). *İstenmedik ve Beklenmedik Olaylarla Karşılaşan Bireylere Yönelik Moral ve Manevî Desteğin Önemi* (Deprem ve Bedensel Engellilik Örneği), *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* VI, 2, 77-79.
- Nasr, S. H. (2013). *Bilgi ve Kutsal*, (Yusuf Yazar, çev.) İstanbul: İz Yayıncılık.
- Nietzsche, Friedrich (1964). *Böyle Buyurdu Zerdüşt*. (A. Turan Oflazoğlu, çev.) İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Peker, Hüseyin. Eyüpoğlu, Osman (2014). *Birey ve Toplum Açısından Din Eğitime Duyulan İhtiyaç*, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 37.
- Platon (2015). *Devlet*, (Furkan Akderin, çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Runzo, J., Martin, N. M. (2002). *Dünya Dinlerinde Hayatın Anlamı*. (Gamze Varım, çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Sartre, Jean Paul (1967). *Varoluşçuluk, Materyalizm ve Devrim*. (Emin Türk Eliçin, çev.) İstanbul: Ataç Kitapevi.
- Sayar, Kemal. Göka, Erol (ed.) (2001). *Bir Bilim Olarak Psikiyatri*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Schopenhauer, Arthur (2013). *Hayatın Anlamı*. (Ahmet Aydoğan, çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Tolstoy, L. N. (2006). *İtirafı*. (İhsan Özdemir, çev.) İstanbul: Antik Dünya Klasikleri.
- Wolf, Susan (2012). *Hayatın Anlamı*. (Süleyman Aydın, çev.) *Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi/Hikmet Yurdu*, 5, C: 5, Sayı: 9, ss. 193-197.
- Yalom, Irvin D. (2017). *Bugünü Yaşama Arzusu Schopenhauer Tedavisi*. (Zeliha Babayiğit, çev.) İstanbul: Pegasus Yayınları.